

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Sayısal Gelişmeler

Doç. Dr' Mahmut ADEM*

Giriş:

Atatürk dönemi eğitiminde sayısal gelişmeleri incelerken, bu bölümde planlı kalkınma politikası izleme dönemine nasıl gelindiği anımsatılacaktır.

Planlamadan, daha doğrusu ekonomik planlamadan söz etmek istendiğinde, Cumhuriyet dönemi başlıca dört bölümde incelenebilir.

1. Liberal ekonomi dönemi, 1923-1932
2. Devletçilik dönemi, 1932-1950
3. «Plansız» Karma Ekonomi dönemi, 1950-1960
4. Planlı Kalkınma Dönemi, 1960- sonrası.

Liberal Ekonomi Dönemi :

Bu dönemde başlıca iki önemli olgu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, 1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresidir. Bu kongrede çerçevesi çizilen «İktisadi misak-ı milliye» göre devlet, özel girişimin yetemediği yerde ekonomide yalnız düzenleyici ve özendirici bir rol oynayacaktır. 1928 yılında çıkarılan **Teşviki Sanayi Kanunu**, bu dönemin özelliklerini açık seçik göstermektedir.

Bu dönemin ikinci önemli olgusu, Türkiye'yi de belli ölçüde etkileyen, 1929-1933 **Dünya Ekonomi Bunalımı**dır.

Bu dönemde Türkiye'de henüz Kurtuluş Savaşı yıkıntılarının imarı tamamlanmamıştır. Yeterli sermaye birikimi bulunmamaktadır. İnsangücü, nitelikli insangücü, özellikle yüksek nitelikli insangücü, yok denecek düzeydedir. Teknoloji üretebilecek bilimsel kurumları, çağın çok gerisinde kalmıştır. Özetle Türkiye, ekonomik bir atılım için, en başta yetişmiş insangücü olmak üzere gerekli altyapıya sahip değildir.

Sonuç olarak bu yapıdaki bir Türkiye'ye uymayan liberal ekonomi düzeninden vazgeçilmesi zorunlu olmuştur. Aslında bu dönemde

*Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Bölümü Öğretim Üyesi.

değil Türkiye gibi kalkınmak için altyapı yetersizliği içindeki ülkeler, A. B. D. gibi piyasa ekonomisinin en güçlü ülkelerinde bile devlet ekonomik etkinliklere karışmaya başlamıştır. «New Deal» denilen bir dizi kararlar, bu politikanın ürünleridir.

Devletçilik Dönemi

1932 yılında Türkiye'de **İktisadi Devletçilik** uygulamasına başlanmıştır. Böylece devlet; «gelişme hızını ve ekonominin kendi kendine yeterliliğini artırmak için, özellikle ana savaş sanayii, büyük madenlerle, maden kömürü işletmesi, kamu görevlileri ile ilgili ulaştırma ve haberleşme geniş çapta sulama, göl ve bataklıkları kurutma gibi bayındırlık işlerini görmek görevini üstüne aldı» (1).

1932 yılında hazırlanmaya başlanan, **Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı**, 1934 yılında uygulanmaya başlandı. Bu planda hakim olan devletçilik uyarınca kurulan fabrikalar, günümüzün güçlü kuruluşları arasında sayılabilir. Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya pamuklu dokuma fabrikaları, Karabük Demir Çelik, Bursa Merinos Yünlü Dokuma, İzmit Kâğıt ve Selüloz Sanayii vb.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1936 yılında hazırlanmıştır. Bu plan, 9 kümede toplanan 100'den fazla sanayi kuruluşunu kapsıyordu. Ancak kimi hazırlıklara karşın bu plan **İkinci Dünya Savaşı** nedeniyle uygulanamamıştır.

Üçüncü Plan, Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, 1947 yılında hazırlanmış ama uygulanmamıştır.

Bu dönemde ekonomide devletçilik uygulamasını Atatürk, Kemalizmin öteki beş ilkesi (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devrimcilik) ile birlikte, 10 Mayıs 1931 tarihinde CHP programına, 5 Şubat 1937 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının temel ilkesi olarak kabul ettirmiştir. Böylece Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle, İsmet İnönü ve 153 arkadaşının önerisiyle Atatürkçülük «devlet politikası» olarak T. C. Anayasası ilkesi olmuştur.

Devletçilik döneminde sanayileşmede çok önemli atılımlarda bulunulmuştur. Buna koşut olarak eğitimde de çok önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ekonominin gereksinme duyduğu yönetici ve teknik kadro, devletçe yetiştirilmeye başlanmıştır. Devlet fabrikaları ve işletmelerinde usta işçiler yetiştirilmeye ilk adım atılmıştır. Ayrıca Sümerbank gibi kimi Kamu İktisadi Kuruluşları da, kadrolarını yetiştirmek amacıyla yurt içi ve yurt dışı öğrenim bursları vermeye başlamışlardır.

1. Necdet Serin, Türkiye'nin Sanayileşmesi, SBF Yayını, Ankara, 1963, s. 115.

Bu dönemde eğitim politikası, «Çağdaşlaşma» cabaları ile bütünleşmiştir. Eğitim kesimi, belirli önceliği olan bir kesimdir. Bireyin okuryazar olmasının, üretimde verimliliğin ve kalkınmanın anahtarı olduğu varsayımından hareket edilerek eğitimin en başta gelen hedefi, kitle eğitimi olmuştur. Öğitmen kursları, Millet Mektepleri, Köy Enstitüleri, bu politikanın meyveleridir.

Yükseköğretimde ise daha çok bir seçkin yetiştirmeye yönelmiştir. Böylece en kısa zamanda bir yönetici kadro, bir ölçüde de teknik kadro oluşturulması amaçlanmıştır. Bu eğitim politikası sonucu olarak günümüzde 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasına karşın bir türlü gerçekleştirilemeyen eğitim-insangücü-istihdam ilişkisi etkin bir biçimde kurulmuştur.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi 1938-1939 öğretim yılında orta dereceli mesleki-teknik öğrenim gören öğrenci sayısı, toplam ortaöğretim öğrenci sayısının % 10.3'ünü oluştururken, 12 yıl sonra bu oran % 37.1'e yükselmiştir. Buna göre bu dönemde meslek elemanı yetiştirmek temel hedef seçilmiştir. Eğitime verilen önceliğe bir başka örnek, 1961 sabit fiyatlarıyla 1938 yılında eğitim kesimi için tim harcamaları 650 milyona yükselmiştir. 1948 yılında toplam eğitim 215 milyon TL. harcanılmasına karşın, 12 yıl sonra 1950 yılında eği-

ÇİZELGE : 1

1938-1978 Dönem Ortaöğretimde Gerçekleştirilen Sayısal Gelişmeler

	1938-39	1950-51	1960-61	1977-78
1. Ortaokul öğrenci sayısı	83.642	68.187	291.266	1.105.189
2. Lise öğrenci sayısı	24.364	22.169	75.632	454.402
3. 1 + 2 toplam	108.006	90.356	366.898	1.559.591
4. Orta dereceli mesleki ve teknik okullar öğrenci sayısı	12.352	53.289	108.221	469.130
5. Toplam ortaöğretim öğrenci sayısı	120.358	143.645	475.119	2.028.721
6. 4/5 (%)	10.3	37.1	22.8	23.1

KAYNAK : DİE, Milli Eğitim İstatistikleri.

harcamaları, tüm kamu giderlerinin % 17'sini, GSMH'nin % 2.5'ini oluşturunuyordu. 32 yıl sonra 1980 yılında da eğitim harcamaları, toplam kamu harcamalarının % 17'sini aşamamıştır. (*)

Plansız Karma ya da Liberal Ekonomi Dönemi :

Bu dönemin ekonomik yapısına damgasını vuran temel olgu, yol, baraj vb. alt yapı oluşturulmasına önem ve öncelik verilmesidir. Bununla birlikte ekonomi, plansız bir gelişme sürecine terkedilmiştir. «Plana değil, pilava ihtiyacımız var», «fabrikaların planı yok mu?» vb. sloganlar bu dönemde ortaya atılmıştır. Bu da, Türkiye'nin o yıllarda planlı kalkınma politikasını ne denli önemsemediğini göstermektedir.

Bu dönemde eğitim, ekonomiyi hızlandıran bir etken olarak değil, «toplumsal bir hizmet» olarak algılanmıştır. Eğitim politikası, tümüyle halkın eğitim istemini (toplumsal istemi) karşılamaya yönelmiştir. Dolayısıyla eğitim daha çok ,az kaynak az yatırım gerektiren alanlarda gelişmiştir. Çizelge 1'de görüldüğü gibi 1950-1951 öğretim yılında toplam ortaöğretim öğrencilerinin % 62.9'unu genel ortaöğrenim, geri kalan % 37.1'i mesleki ve teknik öğrenim, oluştururken, 1960-1961 öğretim yılında en pahalı olan mesleki ve teknik öğrenim gören öğrenci sayısı, toplam öğrenci sayısının % 22.8'ine düşmüştür.

Böyle bir gelişme sonucu öğrenci başına ortalama maliyet düşmüştür. 1961 sabit fiyatlarıyla 1950 yılında bir öğrenci ortalama 370 TL. mal olurken, 1960 yılında birim maliyet 306 TL. ya düşmüştür. Bu birim maliyet düşüşünün, eldeki kaynakların daha etkili kullanılması sonucu olduğunu savlamak kesinlikle olanaksızdır. Yalnızca orta ve yükseköğretimde daha pahalı olan mesleki ve teknik öğretim öğrenci sayısı azalıp, daha ucuz olan genel öğretim öğrenci sayısının artmasından kaynaklanmaktadır. (Erder, s. 6).

Çünkü yaptığımız bir araştırmaya göre mesleki ve teknik öğretim her zaman genel öğretimden daha pahalıya mal olmaktadır. Buna göre 1973 yılında bir öğrenci :

Genel Ortaöğretim	: 1339
Erkek Teknik Öğretim	: 7050
Kız Teknik Öğretim	: 5517
Ticaret Turizm Öğretim	: 2430
Din Eğitimi	: 2600 TL. mal olmuştur. (2)

*Bu rakamlar, Necat Erder, Les Problemes d'Ordre Politique Releves Par L'Analyse des Depenses d'Enseignement En Turquie, OCDE, Paris, 1970, s. 6'dan alınmıştır.

2. Mahmut Adem. Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası, Ankara 1977, s. 162.

Türkiye, 1961 Anayasası ile planlı kalkınma politikasını benimsemiştir. Buna göre, «iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir.» (Madde 29).

«İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir». (Madde 41).

Planlılık, 14.6.1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası ile de Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri arasında yer almıştır. «Milli Eğitimin Gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insangücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir». (Madde 14).

Son yirmiyıldan beri Türk eğitimi bu ilke doğrultusunda mı gelişmiştir? Bu soruya verilecek yanıt bizce olumsuzdur. Çünkü kalkınma planlarında bir sosyal strateji olarak yer alan, zorunlu ve devlet okullarında parasız olan ilköğretimi tüm çağ nüfusuna yaygınlaştıramamıştır. DBKP'na göre 1978 yılında 14'ünün nüfusu 1000'den fazla olmak üzere 3116 köyün bir okulu bulunmuyordu.

Öte yandan öteki birçok konuda olduğu gibi okuma yazma alanında da 1928 yılında Millet Mektepleri hareketi ile Atatürk'ün başlattığı atılım, ondan sonra ya amacından saptırılmış ya durma noktasına gelmiştir. Bunun sonucu, 1981 yılında nüfusun yaklaşık üçte biri okuma-yazma bilmemektedir. Okuma-yazma bilmeyen nüfusun toplam nüfusa oranı Batı bölgelerinden Doğu'ya doğru, giderek artmaktadır. Ayrıca kentte oturan yurttaşlarla köyde oturanlar arasında, özellikle kadın nüfus ile erkek nüfus arasında çok önemli farklar bulunmaktadır. Örneğin 1970 yılında İstanbul ilinde toplam kadınların % 67,6'sının okur-yazar olmasına karşın, Hakkari'de kadın nüfusun yalnız % 7,6'sı okuma-yazma bilmektedir. Bu, 1970 nüfus sayımının ortaya koyduğu bir sonuçtur. Bu nedenle sayım memuruna okuma-yazma biliyorum diyenlerin, hangi düzeyde okur-yazar oldukları tartışılabilir. Bu % 7,6'lık okur-yazar nüfusun çok önemli bir bölümünün ilköğretim diploması dahi bulunmamaktadır. Kaldı ki, Ankara köylerinde yapılan bir sruşturmaya göre özellikle kırsal kesimde ilköğretimi başarı ile bitiren kız öğrencilerin, mezun olduktan sonra gazete, kitap, dergi vb. yayınlar okuma olanağı olmadığından bir süre sonra okuma-yazmayı unuttukları anlaşılmıştır. Bu

durumda, bugün gerçekte okuma-yazma bilmeyen nüfus, toplam nüfusun üçte birinden de fazladır.

Sonuç olarak, plan hedeflerine ve 1961 tarih ve 222 sayılı İlk-öğretim ve Eğitim Yasasına karşın, eğitim planlamasında «sosyal strateji» olarak belirlenen hedefe ulaşılammıştır.

Öte yandan dengeli bir eğitim-insangücü-istihdam ilişkisi kuru-labildi mi? Sanayileşmenin gerektirdiği nitelikli insan-gücü yetiştirilebilebildi mi? Bu amaçla mesleki ve teknik eğitime ağırlık ve öncelik veren plan hedefine ulaşılabilir mi? Bizce, bu sorunun yanıtı ne yazık ki olumsuzdur. Çünkü Kalkınma Planlarında ve 1738 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasında mesleki ve teknik öğrenime verilen önceliğe karşın, bugün bu konuda 1950-1951 öğretim yılında ulaşılan düzeyin oransal olarak gerisinde bulunmaktadır. Örneğin, 1950-1951'de toplam ortaöğretim öğrencilerinin % 37.1'i mesleki ve teknik öğrenim görüyordu. 1977-1978 öğretim yılında bu oran % 23.1'e düşmüştür. Planlı dönemin başı, 1900-1961 öğretim yılı ile, bugün ulaştığımız nokta karşılaştırıldığında, az da olsa oransal bir yükselme görülecektir. Nitekim toplam ortaöğretim öğrencileri içinde mesleki ve teknik öğrenim gören öğrencilerin yüzdesi, 1960-1961 öğretim yılında % 22,8 iken, 1977-1978 öğretim yılında bu oran binde 3 artarak % 23.1'e yükselmiştir. Ancak beklenenin çok gerisinde kaldığı açıktır. Oysa ÜBKP genel mesleki teknik eğitim oranını 1977 yılında 55/45 ve 1995 yılında 35/65'e yükseltileceğini hedef almıştır (s. 724). Bu durumda planlı dönemde Türk eğitiminin dengeli bir biçimde geliştiğini savlamak olası değildir.

İkinci dengesiz gelişme de, mesleki ve teknik eğitim içindedir.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasının 14. maddesinde açık seçik belirlendiği gibi, eğitim-insangücü-istihdam ilişkilerinin dengeli bir biçimde kurulabilmesi için mesleki, özellikle teknik eğitime ağırlık ve öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu öncelik, sanayileşme sürecindeki ülkemiz ekonomisinin gereksinme duyduğu nitelikli ve yüksek nitelikli insan-gücünden kaynaklanmaktadır. Daha açık bir deyişle Türkiye tüketiciden çok üreticiye, teknisyene gereksinme duymaktadır.

Orta dereceli mesleki ve teknik okulların son 40 yıllık dönemdeki (1938-1978) gelişmesi konusunda Çizelge 2 incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

1. Son 40 yıllık dönemde en hızlı gelişme oransal olarak İmam Hatip Okulunda gözlenmektedir. 1938 yılında bu tür bir okul bulunmuyordu. 1977-1978 öğretim yılında mesleki ve teknik öğrenim gören öğrencilerin % 28,7'si din eğitimi görüyordu.

ÇİZELGE : 2

1938-1978 Dönemi Mesleki ve Teknik Öğretimde Kaydedilen Gelişmeler

Öğretim Türü	1938-39		1950-51		1960-61		1977-78	
	Öğrenci sayısı	Yüzdesi	Öğrenci sayısı	Yüzdesi	Öğrenci sayısı	Yüzdesi	Öğrenci sayısı	Yüzdesi
Öğretmen Lisesi	2962	24.0	16306	30.6	23316	21.6	32102	6.8
Erkek Teknik Öğretim	3387	27.4	20098	37.7	38988	36.0	116799	25.0
Kız Teknik Öğretim	2150	17.4	8646	16.2	21663	20.0	56936	12.1
Sağlık Okulu	254	2.1	1095	2.1	1887	1.7	16126	3.4
Ticaret ve Turizm Öğretim	1873	15.1	4154	7.8	11527	10.7	105431	22.5
Tarım Öğretimi	726	5.9	1218	2.3	2540	2.3	5310	1.1
İmam-Hatip	—	—	—	—	4548	4.2	134486	28.7
Diğer Meslek Okulları	1000	8.1	1772	3.3	3752	3.5	1940	0.4
Toplam	12352	100.0	53289	100.0	108221	100.0	466130	100.0

2. Buna karşılık, mesleki ve teknik öğrenim gören öğrencilerin 1938-1939 yılında % 27,4, 1950-1951'de % 37,0 ve 1960-1961 yılında % 36.1 ile en yüksek oranda olan Erkek Teknik Öğretim, 1977-1979 yılında % 25.0'lik bir oranla İmam-Hatip Okulundan sonra ikinci sıraya düşmüştür. Bu % 25.0 içinde de en çok gereksinme duyulan, Teknik Lise öğrencisi, dikkate alınmayacak kadar azdır: Erkek Teknik Öğretim öğrencilerinin % 5.7. 1977-78 öğretim yılında 105.938 erkek teknik öğrenim gören öğrencilerin yalnız 6.550'si Teknik Lise'de öğrenim görüyordu.

3. Üzerinde ısrarla durulması gereken ikinci önemli gelişme, Ticaret ve Turizm öğretim kesimidir.

1938-1939 öğretim yılında mesleki ve teknik öğrenim gören toplam öğrencilerin % 15.1'ini oluşturan Ticaret Lisesi öğrencileri, 1977-1978 öğretim yılında % 22.5'e yükselmiştir. 1472 sayılı yasa ile kamulaştırılan özel yüksek okulların da katılmasıyla İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri ve Yüksek Okulları gereksinmeden çok fazla eleman yetiştirmiştir. Bunun sonucu olarak bu kesimde Ticaret Lisesi mezunlarının yerine, bu lise üzerine dört yıl yüksek öğrenim görenler istihdam edilir olmuştur. Bu durumda bugün hem Ticaret Lisesi, hem İTİA ve yüksek okulları **aydın işsiz** yetiştiren eğitim kurumu durumuna düşmüşlerdir. İTİA'lerinin adına üniversite denmekle, birdenbire tüm işverenlerin kapılarını bu kurum mezunlarına açacağı mı beklenmektedir?

4. Öte yandan temelde bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, bugün tarım ürünlerinden, kalkınmak için kıt bir kaynak olan döviz girdisi sağlanması beklenmektedir. Buna karşılık, 1938-1939 öğretim yılında mesleki ve teknik öğrenim gören toplam öğrencilerin % 5.9'unu Tarım Meslek Okulu öğrencileri oluştururken, 1977-1978 öğretim yılında bu oran % 1.1'e düşmüştür.

Öğretmen Lisesindeki gelişmeye koşut olarak, Tarım meslek okulu mezunları konusunda bugün, Türkiye'nin doyum noktasına geldiği savlanabilir mi? Bu savunulması güç bir sav olur.

SONUÇ :

Atatürk dönemi eğitiminde benimsenmiş olan üç temel ilke amacından saptırılmıştır.

1. Türk eğitiminin temelinde «sosyal strateji» olarak, dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin zorunlu ve devlet okullarında parasız olan temel eğitim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. Oysa bugün eğitim hizmeti sunulmasında, herkese fırsat eşitliği sağlandığını savlamak olanaksızdır.

Ülkenin Batı bölgelerinde oturanlar ile Doğu bölgelerinde oturanlara, kentte oturanlarla köyde oturanlara, erkeklerle kadınlara, varlıklılarla yoksullara sunulan eğitim, çok önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, İstanbul ili kadın nüfusunun % 67.6'sının okur-yazar olmasına karşın, Hakkâri ilimizde bu oran % 7.6'dır.

Öyleyse 1980'li yıllarda Türk eğitiminin en başta gelen hedefi eğitimde fırsat ve olanak eşitliğini sağlamak, ya da eşitsizliği en aza indirmek olmalıdır. Bu, Milli Eğitim Temel Yasasının da buyruğudur. Başbakan Sn. Bülend Ulusu da 2. Basın toplantısında «eğitimde fırsat eşitliği kesin olarak sağlanacaktır» demiştir.

2. 1938-1950 döneminde belli ölçüde çaba gösterildiği yönde, eğitim-insangücü-istihdam ilişkisi dengeli bir biçimde kurulmalı, mesleki, özellikle teknik öğretime öncelik verilmelidir.

Ayrıca mesleki ve teknik öğretim içinde de ekonominin gereksinme duyduğu nitelikli insangücünün yetiştirilmesine mutlak ağırlık ve öncelik verilmelidir. Aksi takdirde şu soru akla gelmektedir. Türkiye sanayisini imamlarla mı işletecektir?

3. Anayasa ve yasalarla laik olduğu belirlenen eğitimin şeriatçı dinsel eğitime dönüştürülmesi mutlaka önlenmelidir. İşsiz diplomalı imam yerine, üretime daha büyük oranda katkısı olan teknisyen yetiştirilmelidir.

Daha açık bir deyişle Türk eğitimi, Atatürk düşmanı «yobaz» yerine, Atatürkçü aydın gençler yetiştirmelidir.

Not : Bu yazı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesince 9-10 Nisan 1981 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen «Atatürk Devrimleri ve Eğitim» konulu sempozyumda yazarı tarafından sunulmuş bildiridir. Aynı adla yayımlanmıştır.